

Levensende: meer dan autonomie alleen

Is het verlies van autonomie een belangrijke reden om te kiezen voor de dood? Of verliezen we dan iets belangrijks uit het oog?

Wouter Slob

Verontwaardigd maar breekbaar kwam hij na een lezing naar voren. Zo teer was zijn bezwaar dat hij het niet publiekelijk had willen zeggen. De suggestie die bij een vraag uit de zaal was gerezen dat een dodelijke ziekte niet alleen leed, maar ook het kwaad vertegenwoordigde, wilde hij met klem weerspreken. 'Ik heb mijn vrouw door een afgrijselijke ziekte jong moeten verliezen,' zei hij, 'leed was het zeker, maar kwaad zeker niet. Het was de mooiste tijd van ons leven.'

Van wie is ons leven?

In pastoraal verband komt de vraag naar een gewenst levensende geregeld aan de orde. Voor predikanten en geestelijk werkers is het niet zomaar een academische kwestie. Zij spreken mensen die een actieve levensbeëindiging overwegen en zien de worstelingen die mensen hebben; ook bij uitzichtloosheid. Ze worden geconsulteerd over de vraag of een levensbeëindiging geoorloofd is. Ze staan mensen bij als de keuze is gemaakt en zijn soms aanwezig wanneer het zover is. In de discussie rond levensbeëindiging wordt dikwijls een scherp onderscheid gemaakt tussen vragen rond euthanasie en voltooid leven. Tussen beide discussies bestaan natuurlijk belangrijke, vooral medisch-juridische, verschillen. Maar er is een onderliggende gemeenschappelijke vraag: van wie is ons leven, mag je er zelf over beschikken en het eventueel (laten) beëindigen? Die vraag laat zich niet makkelijk beantwoorden.

Niet met een ongekwalificeerd beroep op de 'heiligheid van het leven' noch met een empathisch antwoord dat ieder mens persoonlijk verantwoordelijk is voor het eigen leven.

Een absolute waardering voor de heiligheid van het leven gaat voorbij aan een ervaren betekenisloosheid die mede gevolg kan zijn van succesvolle medische zorg. We grijpen niet alleen in bij het sterven, maar ook bij het in leven houden van mensen die 'van nature' al veel eerder zouden zijn overleden. De dood is niet de vijand van het leven, maar de horizon en maakt er daarom deel van uit. Zowel het weghouden als het verwelkomen van de dood zijn daarmee beide opties die serieus moeten worden genomen. En dat beperkt zich niet tot zieken en eenzamen.

Na het euthanasiedebat komt de discussie rond het voltooid leven niet uit de lucht vallen. Als de vraag naar verder leven van een keuzemogelijkheid wordt voorzien, waarom dan alleen bij ernstig zieken? Ook mensen die volop omgeven worden door liefdevolle en warme aandacht, en die niet ondragelijk lijden, kunnen het leven als voltooid ervaren. Daar kunnen allerlei redenen voor zijn zoals diepe existentiële eenzaamheid, gevoel van overbodigheid, communicatieverlies, moeheid en angst voor afhankelijkheid.

Al deze redenen laten zich samenvatten in een breed opgevat begrip van autonomieverlies. De individuele mens wiens rol in de wereld steeds minder wordt en die meent er niet meer toe te doen. Een theologie die het tegendeel blijft beweren en met de heiligheid van leven schermt, laat mensen met deze ervaring in de kou staan en ontzegt hen troost. In de huidige discussie rond het zelfgekozen levensende speelt het begrip autonomie niet voor niets een centrale rol. Toch staat een ongekwalificeerde autonomie ver af van de concrete praktijk. In het huidige

Dit is een iets ingekorte versie van een artikel op www.liberaal-christendom.nl. Op deze website kunnen lezers reageren en verschijnen ook artikelen als reactie op dit stuk.

debat kan het begrip eigenmachtige trekken krijgen ('ik en ik alleen beslis over mijn leven'), maar in de praktijk worden nabijgevoerd gewoonlijk gelukkig betrokken. In een wederzijds proces van afsluiten en loslaten kan dan het moment komen om het leven waardig en gedragen te beëindigen.

Als de beslissing strikt 'autonoom' wordt genomen, kan dat een vlucht naar voren betekenen, mogelijk ingegeven door de angst dat geliefden de gevraagde nabijheid niet zullen kunnen of willen geven. In zo'n geval is de waardigheid pijnlijk afwezig, en lijkt de goede dood vooral een grote eenzaamheid.

Pastorale bijstand is er daarom vooral op gericht om het onderlinge gesprek tot stand te brengen en te verdiepen; niet zelden indrukwekkende gesprekken die deel mogen zijn van de kunst van het sterven. Dan gaat het niet in de eerste plaats om autonomie in eigenmachtige zin, maar om doorleefde verantwoordelijkheid voor elkaar. Ook in het loslaten. Iedere pastorale verantwoordelijkheid vereist oog voor vragen rond het leven, zeker ook waar de zinvolheid daarvan niet wordt ervaren. Altijd moet er dan ruimte worden geboden, en zou het er niet om moeten gaan de eigen opvattingen van de pastor normatief aan anderen op te dringen. Het lijkt zo vanzelfsprekend dat het nauwelijks bepleit zou hoeven te worden. Toch blijkt juist in de discussie rond levensbeëindiging een strakke kerkelijke leer in zowel positieve als negatieve zin een flink obstakel te zijn.

Enerzijds wordt de kerkelijke leer niet zelden boven de pastorale empathie geplaatst, anderzijds lijkt er voor een theologische inbreng in het debat weinig ruimte meer te zijn, want te zeer herinnert het ons aan kerkelijke bevoogding. Toch is er reden om in deze discussie aandacht te vragen voor een specifiek theologisch, christelijk aspect aan het gewenste levensende. Lijden en aftakeling worden vooral negatief gekwalificeerd en als paradigmatisch kwaad gezien. Daar is vanuit de pastorale praktijk, maar ook vanuit de theologie, wel wat over te zeggen. Op het riskante af, want aandacht hiervoor vragen lijkt al snel op een masochistische verheerlijking van het lijden. Maar het gaat eerder om de doordenking van een mensbeeld, waarbij kwetsbaarheid en relationele, wederzijdse verantwoordelijkheid voorop staat.

'Lijden en aftakeling worden als paradigmatisch kwaad gezien'

Scherp komt de rol van het lijden in beeld rond het sterven van Christus. Anders dan vaak gedacht, kan het daarbij niet gaan om een soevereine godheid die in een eigenmachtige autonomie het heilswerk voltrekt. Het lijden en sterven van Christus zou een toneelstuk worden waarvan de goede afloop tevoren al zeker zou zijn; een tijdelijk ongemak dat in het licht van de eeuwigheid nauwelijks van betekenis is. 'Doodsbang' is Jezus echter volgens Johannes (12: 27). Het lijden en de angst zijn volkomen reëel en kunnen niet onder de mat van de goddelijke almacht worden weggeveegd. Integendeel, juist in het 'ontledigend' afleggen van de almacht heeft Christus deel aan de goddelijkheid. Niet Gods overmacht, maar zijn kwetsbaarheid komt dan in beeld. En die is het

tegendeel van eigenmachtigheid, omdat kwetsbaarheid altijd door anderen moet worden gekoesterd en dus nooit aan zichzelf genoeg heeft. Is het niet de essentie van liefde, dat een ander zich over je ontfermt, en je dus afhankelijk wordt? Essentieel bij ouderliefde voor pasgeborenen, en ook weer in de aftakeling van het leven.

Diepgang

In de discussie rond de levensbeëindiging wordt het complex van verlies aan autonomie, angst voor lijden en weerstand tegen afhankelijkheid niet zelden als reden gezien om het leven niet langer dragelijk te achten. Begrijpelijk genoeg. Maar in de toenemende afhankelijkheid mag ook de ervaring liggen dat een ander jou de moeite waard vindt om voor te zorgen. En daarin kan de bevestiging van de waarde van iemands leven liggen.

Dat vereist overgave en vraagt toewijding, en legt daarmee de nadruk op investering in relaties. Iets wat met het autonomie-ideaal wellicht te veel op de achtergrond is geraakt. Het einde van het leven gaat niet van een leien dakje. Het zou niet veel voorstellen als er niet gehuild, gewanhoopt en gerouwd zou worden. In het verdriet toont zich daarmee de diepgang van het leven en de betekenis van het leven die verder mag gaan dan de biologische strijd. Zodanig zelfs, dat een aftakelings- en stervensproces fluisterend 'de mooiste tijd van ons leven' kan worden genoemd.

Spontane bloei in mijn perkje

Ik ben een gezelschapsdier en deel graag mooie momenten met zoveel mogelijk dierbaren om me heen. En toch kost het me moeite om echte vriendschappen te sluiten. Het duurt bij mij enige tijd voor ik iemand een vriendin noem. Want dat betekent in mijn ogen, vertrouwen en kwetsbaar openstellen. Ik denk dat het veelal te maken heeft met pijnlijk verloren vriendschappen uit het verleden. Om mezelf te beschermen heb ik een perkje geplant met familieboompjes en een selectie vriendenstruiken. Eromheen staat een hekje. De rest staat op de stoep in de categorie 'bekenden'.

Ik heb heel lang met het motto geleefd dat vriendschappen per definitie eindig zijn. Dus sluit ik bij voorbaat niemand in mijn hart, dan doet het afscheid minder pijn. En toch gebeuren er de laatste jaren dingen om me heen waar ik geen invloed op heb. Ik ben een religieus mens en ik geloof heilig dat God mensen stuurt die ons leven verrijken, maar hen ook weghaalt als die niet meer passen in de levensfase van dat moment.

In mijn perkje zijn een aantal dierbare vrienden overgebleven uit die fases. Zij hebben de strenge winters en heel droge zomers overleefd. Ieder heeft een eigen reden waarom hij of zij in het perkje staat. Zo hebben ik vriendinnen die het hele jaar door bloeien. Andere staan op zeer vruchtbare grond en voeden mij iedere keer opnieuw. Eén vriendin staat tegen de schutting in de schaduw en geeft me verkoeling als ik het moeilijk heb. Zo heb ik ook een paar plantjes met wat stekels staan. Zij houden het onkruid weg. Een klein groepje staat dicht om mijn familie heen geplant, zij hebben inmiddels diepe wortels gekweekt. Hen hoeft ik niet eens meer water te geven. Sterker nog, zij zijn de heerlijk geurende mest van mijn tuintje.

De laatste jaren loop ik rond in mijn perkje en zie dat er op verschillende plaatsen een nieuw plantje groeit. Op die plekken groeide eerst alleen maar onkruid, dat heb ik eruit getrokken. En anderen staan prachtig bij elkaar als een kleurrijk boekje. Ik herinner me niet dat die geplant heb en toch zijn ze in mijn perkje terecht gekomen. Ik geniet van hun aanwezigheid; iedere plant heeft zijn eigen kleur en vorm. Ik besef nu dat vriendschappen niet ontstaan omdat je ze zelf sluit, maar doordat je zaadjes plant die, als je er goed voor zorgt, vanzelf wortel schieten.

Halima Özen